

90 YILLIK ÇINAR

**GÖRDÜĞÜ, YAŞADIĞI, TANIK OLDUĞU
İSTANBUL'U ANLATIYOR**

Semavi Eyice ile İstanbul'a Dair/Hatırat Serisi-1

İstanbul, Osmanlı ve Bizans sanatı alanlarında zengin çalışmalara imza atan ünlü sanat tarihçisi Semavi Eyice'nin kendi hayatına ve İstanbul'a dair en özel anıları tek kitap toplandı. **İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları Hatırat Serisi**'nin ilk kitabı olan *Semavi Eyice İle İstanbul'a Dair*, şehir tarihi konusunda ilk ağızdan bilgileri engin bir tecrübe ve bakış açısı eşliğinde okuyucuya sunuyor. Semavi Eyice ile yapılan röportajlar sonucunda ortaya çıkan kitapta, İstanbul'un mimarisi, göz alıcı yapıları, mesire yerleri, bayram yerleri, sinemaları, lehçesi, İstanbul'un kültür müesseleri, İstanbul'un yangınları, depremleri, şehirde suyun temini ve İstanbul'un eski fotoğrafları gibi ilgi çekici konular yer alıyor.

İstanbul denildiğinde akla ilk isimlerden birisi olan Semavi Eyice hatırat tadındaki bu kitabında, çocukluğunu, gençliğini, üniversite yıllarını, akademik serüvenini, yurt dışı tecrübelerini, sanat tarihi alanında yapmış olduğu çalışmaları da anlatıyor.

Kitap Üç Ana Bölümden Oluşuyor Hayatı, Mesleki Çevresi, İstanbul İzlenimleri

Üç ana bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Eyice'nin aile hayatı ve eğitimi, ikinci bölümünde mesleki çevresi, son bölümde ise ünlü sanat tarihçisinin tarih, mimari, kültür ve sanat alanlarıyla ilgili İstanbul izlenimleri yer alıyor.

Semavi Eyice İle İstanbul'a Dair, hem Eyice gibi İstanbul ile bütünleşmiş bir ilim adamının, bizzat kendi ifadeleriyle, yaşamış olduğu dönemi, o dönemin insanlarını, anlayışlarını içermesi bakımından hem de İstanbul'un tarihine, kaybolan eserlerine ve değişen yüzüne ayna tutması bakımından oldukça önem taşıyor.

İşte Semavi Eyice'nin doyumsuz anlatımıyla hayatı ve İstanbul'a dair anıları!

AMASRA'DAN İSTANBUL'A

Öncelikle hikayeye en başından başlayalım. Doğum yerim İstanbul. Fakat annem babam ve bütün ecdadım Amasralı. Oranın eski bir ailesi. Hatta babaannem Amasra'nın yakın köylerinden, Karadeniz kıyısındaki Çakraz köyünden. Dedem Amasra'nın içinden. Osmanlı'ya kadar uzanan Eyiceler adlı geniş bir sülalenin ferdi. Mesela dedelerimizin dedesi olan 'Eyice dayı, Sultan II. Mahmud'un reformlarına biraz karşı çıkmış, o yüzden de başı derde girmiş bir kişidir. Ve aile arasındaki rivayete göre Eyice dayının Bolu'da zindana atıldığı ve orada öldüğü söylenirdi. Belirttiğim gibi bu aile, oldukça geniş bir aile. Bazı kolları, farklı bölgelere yerleşmişler. Hatta zannediyorum, Bartın'da Çakır Beyler diye bir sülale varmış ki, o da bizden bir kolmuş.

MESCİD YIKILDI YERİNE CANLI BALIK LOKANTASI YAPILDI

Eyiceler ailesi Amasra'nın Küçük Liman kıyısında çantı tipi, ahşaptan küçük bir mescid yapmışlardı. Bu mescid I. Dünya Savaşı'nda içine asker yerleştirildiği için bir daha ihya edilmemiş. Halısını, duvarlarındaki yazıları ve mescide ait çeşitli eşyayı oradaki dede evinin bir odasındaki dolaba toplamışlardı. Çok eski bir fotoğraftan anlaşıldığına göre mescidin altında bir de kayıkhaneye vardı. Ben çocukluğumda bu mescidi kapalı bir halde gördüm. Fakat sonra anlaşılmaz bir şekilde 'Eyiceler Mescidi' yıktırıldı, arsası da yine anlamadığım bir şekilde özel mülkiyete satıldı. Yerine de bugün Amasra'nın en ünlü içkili lokantası olan Canlı Balık Lokantası inşa edildi.

BEYAZ SAKALLI SERT ADAMIN İSTANBUL'A GÖÇÜ

Dedem, aşağı yukarı 1880-85'lere doğru, o yıllarda hanımını, babaannemi almış, "hanım giy çarşafını, üç oğlan burada ya balıkçı olur ya kayıkçı" diyerek evini barkını, işini, tarlalarını yani bütün kurulu düzenini bırakıp İstanbul'a göç etmişler. Bizim bölgeden gelenlerin, genellikle yerleştikleri Cibali, Unkapanı bölgesinde bir ev tutmuşlar. İlk gelip yerleştikleri Cibali'de bir süre kaldıktan sonra Unkapanı'nda bir eve geçmişler. Unkapanı'nda köprüden geçince sol taraftaki Yavuzer Sinan mahallesinde bir ev almışlar, orada oturmuşlar. Ama dedem son zamanlarda da Amasra'daki evine dönmüştü. Ben şöyle hayal meyal hatırlarım. Beyaz sakallı, çok sert ve aksi bir ihtiyardı. Gayet otoriter biriydi. Çok iyi ahşap işi yapan bir ustaydı. Elinden marangozluk işleri çok iyi geldiği için o evin içinde çok öte-beri yapmış. Hatta torunları burada sallansın diye evin ahşap tavanındaki kirişlere özel salıncak kancaları yapmıştı. Tabii o bina yıkıldı gitti. O zamanda ahşap inşaat çok tabii ki. Bir taraftan bu şekilde geçimini sağlarken, bir taraftan da üç oğul yetiştirmekte. En büyükleri babam Mehmet Kâmil. Babam o zaman daha okula bile gitmemiş bir çocuk. Dedem "bunlar, okusunlar" diyerek babamı, Heybeliada Bahriye Mektebi'ne vermiş ve babam sınıfın üçüncüsü olarak mezun olmuş.

KADIKÖY MÜ KADIKÖYÜ MÜ?

Çocukluğum ve gençliğim Kadıköyü'nde geçti. Her ne kadar bugün Kadıköy deniyorsa da doğrusu Kadıköyü olmalıdır. Çünkü İstanbul'un fethinin tam arkasından Fâtih II. Mehmed bu bölgeyi, İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey Çelebi'ye temlik etmiştir. Dolayısıyla adın esası Kadıköyü'dür. Nitekim Kızıltoprak'da caminin tam arkasında, yakın zamana kadar duran, sonra yıktırılan tarihî bir çeşmenin kitabesinde de yaptırıp vakfeden kişinin Kadı karyesinde mukîm bir zat olduğu belirtilmişti. Biz Haydarpaşada, Yel değirmeni'nde oturuyorduk. Haydarpaşa tarafındaki ilk sokak İbrahim Ağa semtine doğru giderdi. Onun hemen yanından başlayan yokuş da Yel değirmeni adı verilen semte çıkan Çınar Sokağı'ydı. Bizim evimiz de o sokaktaydı.

NAMAZGAH YERİNE PATEN SAHASI

Çok ilginçtir, 1930'lu yıllarda belediyece sokakların adları yeniden düzenlenirken, rahmetli Osman Nuri Ergin tarafından yokuşun adı Düz Sokak olarak belirlendi. Bu sokağın neresinin düz olduğunu hâlâ anlamamışım. Sokağın ucunda Ladikli Ahmed Ağa'nın tarihî bir çeşmesi, namazgâhı ve bir de çınar ağacı vardı. İstanbul'un 1919-1923 yılları arasındaki işgali sırasında bu namazgâhın yeri, beton dökülerek ingilizlere paten sahası olarak tahsis edilmiş, sonra da bu düzlüğe bir apartman yapılmıştı. Böylece namazgâhın kible taşı yok olup gitti, çınar ağacı da kurutulmuş yaklaşıp yirmi sene evvel kesildi.

İSTANBUL'UN EN BÜYÜK BAHÇELERİNDEN HAYDARPAŞA BAHÇESİ PARSELLENDİ

Sokağın kuzey tarafındaki, Kadıköyü koyuna hakim olan yarım yuvarlak arazi de Haydarpaşa bahçesinin yeri idi. İstanbul'un en büyük bahçelerinden biri olan bu muazzam bahçe, Fatih'te Haydar semtinde bir hayratı da olan Haydar Paşa tarafından 16. yüzyılda yapılmış, Haydarpaşa adı da oradan kalmış. Osmanlı döneminde şehrin önemli büyük bahçelerinden olan Haydarpaşa bahçesi, 19. yüzyılda parsellenmeye başlamış ve zamanla evlerle dolmuş. Yalnız, tabii ben bu işleri öğrendikten sonra fark ettim. Bizim evin civarında moloz taşlardan yapılma bir set duvarı vardı. O belliydi ki Haydarpaşa bahçesi yamaç olduğu için, toprağı düz tutmak için yapılan setlerden birinin kalıntısıydı.

HAÇLI SEFERİNE KATILAN ŞÖVALYELER ATLARINI BU ÇAYIRDA OTLATIRDI

Bu Haydarpaşa Çayırında, daha Bizans çağında, IV. Haçlı seferine katılan batılı şövalyeler, uzun deniz yolculuğundan sonra gemilerini Kadıköyü koyuna demirlediklerinde, hayvanlarını burada karaya çıkarıp otlattırmışlar.

ADİLE SULTAN'IN DÜĞÜNÜ BU BAHÇEDE YAPILDI

Çayır 19. yüzyılın ortalarına doğru Sultan II. Mahmud'un kızı Adile Sultan'ın düğününe de tanıklık etmiştir. Bu düğün eğlenceleri günlerce sürmüş, hatta bir

yabancının İstanbul'a ilk defa getirdiği balonla göğe yükselmesi de burada seyredilmiştir. Biz de çocukluğumuzda bu çayıra çıkardık. En büyük eğlencemiz de uçurtma uçurmak olurdu. Kadıköyü kurulduğundan beri daha çok yabancıların oturduğu bir yer olmuştur. Bizim o sokakta da çok entresan bir yerleşim vardı. Tabii Kadıköyü, o zamanlar modern bir muhit sayılıyor. Aynı sokakta ecnebisi, levanteni, Hıristiyanı, Ermenisi bir arada idi. Biz büyürken daha hâlâ yüz elli sene önceden kalmış birkaç ahşap ev vardı. O evler yangından da kurtulmuştu ve hatta gayet yaşlı Rumlar o evlerde oturuyordu. Almanların yaptıkları güzel mimarili bir Alman okulu vardı fakat 1918'den sonra Almanlar o okulu bıraktılar, sonra bizimkiler de onu ilkokul yaptılar. Ve Osmangazi İlkokulu adıyla halihazırda o okul devam ediyor.

GALATASARAYLI YILLAR VE METİN TOKER'LE DOSTLUĞUM

Galatarasayı'nda önce bir sene kadar geceli kaldım. Yalnız ona bir türlü alışamadım. Gece orda yatmak, kalkmak kışla hayatı gibi. O zamanlar Galatasaray Lisesi kısa bir süre böyle gündüzlü öğrenci kabul eder oldu. Sonra yasakladılarsa da biz böyle çok az sayıda öğrenci gündüzlüydük. Okula sabah gidip, akşam eve dönüyorduk. Kadıköyü'nden giden üç-dört kişiydik ve iskelede buluşur, vapurla karşıya geçerdik. Ünlü kişilerden bir Metin Toker vardı, İsmet İnönü'nün damadı, bizim sınıf arkadaşımızdı. Daha çok arkadaşlarımız oldu tabii ki ama, o devirde samimi bir arkadaşım o vardı. O da rahmetli oldu. Bugün düşünüyorum da Galatasaray'ndan arkadaşlardan hiç kimse kalmadı ortada.

GÖRDÜĞÜM, BİLDİĞİM GALATA ve BEYOĞLU

Haliç'in kuzey tarafında, şehrin ikinci parçası olan Galata da çocukluğumdan beri bildiğim tanıdığım bölge oldu. Tabii bu bölgenin en iyi bildiğim ve içinde bir dereceye kadar yaşadığım kısmı Beyoğlu adı verilen semtidir. Evvelce de belirttiğim gibi doğma büyüme çocukluğum Anadolu yakasında Kadıköyü'nde geçti. Fakat yakın bir akrabamız olan bir hanım, Beyoğlu'nda Ağa Camii'nin yanındaki Sakızağacı Caddesi başındaki bir apartmanın üçüncü katında otururdu. Bu yaşlı hanımın iki oğlundan büyüğü Cemil ağbi, Beyoğlu sinemalarından birinin müdürü idi. Çocukluğumda beni çok sevdiklerinden sık sık beni Beyoğlu'na götürürlerdi ve Cemil ağbinin sayesinde Beyoğlu sinemalarını dolaşırdım. Böylece Cumhuriyet devri İstanbul'unun en modernleşen ilk bölgesi olan Beyoğlu'nu ve buradaki sinemalarda gösterilen Avrupa filmlerinin pek çoğunu gördüm, tanıdım.

TATLI SU FRENKLERİ VE GÖSTERİŞLİ MAĞAZALAR

İstanbul'da yaşayan ve Levanten denilen ki, Türk halkı bunlara "tatlı su frenkleri" derdi, Beyoğlu'nda varlıklarını her hususta gösteriyorlardı. Avrupadakileri aratmayacak düzende ve gösterişli vitrinlere sahip mağazalar ve yine Batıdaki gibi bugünkü marketlerin benzeri büyük birkaç mağaza vardı ki, bunların en büyüğü bir kapısı İstiklal Caddesi'nde olan, diğer kapısı ise Tepebaşı'na açılan Karlman mağazası idi. Bu tip mağazalarda yerli ve yabancı her türlü eşya bulunur ve reyonlarda genellikle Ermeni kızları hizmet ederdi.

OSMANLI DÖNEMİNDEN KALAN FOTOĞRAFHANELER

Osmanlı devrinden kalan bazı tanınmış büyük fotoğrafhaneler 1930-40 yıllarına kadar varlıklarını sürdürdüler. İstiklal Caddesi'nin sağlı sollu sıralanan dükkanları arasında bu fotoğrafhanelerden Sébah-Joaillier, sol tarafta Sümer Sineması'nın yanında Foto Franses denilen Fransız fotoğrafhanesine rastlamak hâlâ kabildi. Cumhuriyet devrinin başlarında yenileşen Türkiye'den pek çok resimleri çekmiş olan Alman Othmar'ın da Galatasaray Lisesi'nin yanında bir mağazası vardı. Yine Osmanlı devrinin sonlarında ve Cumhuriyet'in başlarında, Beyoğlu'nda merkezi olan bir fotoğrafhaneye de İstanbul'un en büyüğünden en küçüğüne kadar eski eserlerinin büyük fotoğraflarını çekmiş olan Foto Sender'di. Bu müessese, çektiği sayıları belki binleri aşan eski fotoğraflarını büyük albümler halinde ciltleterek bir Rus mültecisine açıklama metinleri yazdırıp çok sayılardan oluşan külliyatlar meydana getirerek bunları dünyanın belli başlı kütüphane, enstitü ve üniversitelerine satmıştı. Ancak ne var ki Türkiye'nin nimetlerinden faydalanan bu müessese, hiç değilse bu değerli belgelerden oluşan resim külliyatının bir takımını herhangi bir Türk kültür müessesesine vermedi. Foto Sender'deki bu negatifleri ben 1950 yıllarında görmüştüm. Hatta içlerinden birkaç resmin kopyalarını ücreti karşılığında istemiş ve bunları almıştım. Sonra bu fotoğrafhaneye de kapandı. Osmanlı devrinden beri aynı şekilde İstanbul'da çok değerli binlerce resim çekmiş olan Sébah-Joaillier fotoğrafhanesi de Cumhuriyet devrinde epey yaşamını sürdürdü. Galatasaray'na yakın bir yerde olan dükkanı kapandıktan sonra onun da çektiği resimlerden oluşan arşivinin ne olduğu anlaşılamadı.

DEVLET ADAMLARININ FOTOĞRAFHANESİ: FOTO SÜREYYA

Cumhuriyet devrinde, Tünel'in hemen yakınındaki yokuşun köşesinde, Foto Süreyya adıyla bir Türk fotoğrafhanesi de açılmıştı. Uzun yıllar yaşayan bu müessesenin en büyük özelliği, Türkiye Cumhuriyet tarihinin gelişimi içinde yer alan devlet adamlarının fotoğraflarını çekmesi ve bunları sık sık değiştirilen vitrinlerinde teşhir etmesi idi.

İLK YAZIM VE REŞAT EKREM KOÇU İLE TANIŞMAM

Benim matbaadan çıkıp da basılan ilk yazım rahmetli Reşat Ekrem Koçu'nun 1944'de başlamış olduğu İstanbul Ansiklopedisi'nde oldu. Yalnız sonra o yarım kaldı, sonra bir daha başladı. 1945 yılında yazdığım ilk yazım olan *Ahmed Paşa Mescidi* ancak 1949 yılında basılabildi. Bayezid'da sahaf Ermeni Bedros Nişanyan vardı. Reşat Ekrem'le ben 1945 yılının bir bahar günü, onun dükkanında tanıştım. O sırada da onu ikinci defa askere almışlar, üzerinde yedek subay üniforması vardı. Tabii tanımadığım bir adam. Ben o zaman Almanya'dan gelmiş, İstanbul Üniversitesi'ne kaydolmuş öğrenciyim. "Beyefendi, siz bir ansiklopedi çıkarıyormuşsunuz, İstanbul Ansiklopedisi. Burada Bizans'la ilgili maddeleri kim yazacak?" dedim. "Eğer arzu buyurursanız beyefendi, zât-ı âliniz yazın" dedi bana. Aynı bu cümleyle. Orada ben "pekâlâ" dedim, hoşuma gitti böyle bir teklif. Onun üzerine, o sırada da ansiklopedinin iki fasikülü çıkmış ve Fatih Çarşamba'da Ahmed Paşa Mescidi diye kiliseden

bozma küçük bir mescid vardır, onun sırası gelmiş. İki daktilo sayfası yazıp vermiş olduğum yazıya bakmış, beğenmiş. Tabii o zamanlar beni tanımıyor, hiç bilmiyor. “Yalnız bundan ayrı basım yapar mısınız?” dedim. Çocukluk işte, ilk heves. Ondan sonra o yazıyı yeniden sayfa düzenleyerek, ufak boyda on tane ayrı basım yaptırmış. Ona tek kuruş almadan çok yazı vermişimdir.

ALLAH RIZASI İÇİN REŞAT BEY BU YAZILIR MI!

Yalnız rahmetli bir iki defa bana kızmıştı, “efendim, sen yazacakken yazmadın zamanında” dedi. “Beyefendi ben bu işle uğraşmıyorum, sen bana aç telefonu söyle. Şu yazı acele lâzım de, ben sana yirmi dört saatte getirim, veririm” dedim. Nitekim Laleli’de aslı Bizans kilisesi olan Bodrum Camii vardır. Bodrum Camii maddesi yazılmamıştır ve ansiklopedide şöyle bir cümle kayıtlıdır; “ilmine ve kabiliyetine çok güvendiğim genç bir arkadaşımız, son güne kadar beklendiği halde bu yazıyı getirmedi” demiştir. Kendisine “Allah rızası için Reşat Bey, bu yazılır mı?” dedim. Ama o bu şekilde bastı, çıkardı. Yalnız ansiklopedi çok seyrek çıkıyordu. Arada bir maddelerin sırası geldikçe sipariş ediyordu.

GOTLAR SÜTUNU’NUN YAZILIŞI

1974 senesinin kışında bir telefon etti “Kardeşim, ansiklopedinin bir fasikülünü daha çıkaracağım. “Gotlar Sütunu”yla “Göksu” maddesi. Yazıver bana” dedi. “Pekâlâ” dedim, soğuk yağışlı bir Pazar günü önce Sarayburnu’na gittim. Gotlar Sütunu’nu bir daha tetkik edip sonra arabaya atladım, doğru karşıya, Göksu’ya geçtim. Fakat Göksu’da enteresan bir şey müşahede ettim. Göksu’yu şöyle yukarıdan dolaşıyorum. Genelde Göksu’ya hep aşağıdan gideriz. Derenin sağ tarafına doğru, yani Üsküdar tarafından yukarıya doğru gittim, yukarılardan dönüş yaptım, bu defa Anadolu Hisarı’na doğru iniyorum. Fakat o dönüş sırasında dikkatimi çeken bir bina oldu. O Göksu’nun şaşalı devrinden kalma Avrupa usulü ahşap bir bina. Altı eskiden birahane imiş, üstü de otelmiş. Avrupa’da da vardır böyle oteller. Üzerinde hâlâ siyah boyayla eski Türkçe ve Fransızca bir yazı vardı ama yağmurlarla o yazı biraz silinmişti. Cam, çerçeve kalmamış, tahtaları mıhlamışlar, içinde birileri kalıyordu. Benim de üzerimde o gün fotoğraf makinesi olmadığından bir kroki şeklinde resmini çizdim. Ondan sonra geldim, daktiloyla yazıları yazdım, birkaç gün sonra götürdüm kendisine verdim. “Resim de yok, fotoğrafını çekemedim ama, şöyle bir krokisini çizdim” dedim gösterdim. Şöyle bir baktı baktı, “yahu Semavi, bunu senden başkası da bulamazdı” dedi. Vallahi bilmem işte, buldum. Sonra bir daha gittim, onun resmini çektim ama ne oldu o resimler bilmiyorum. Şimdiye kadar da yıkılmış gitmiştir. Öylelikle “Gotlar Sütunu” basıldı. “Göksu” maddesi kısmet olmadı. O resim de dolayısıyla basılamadı. O senenin, yani 1975 senesinin Temmuz aylarında Reşat Ekrem Bey’in vefat haberi gelmişti. Cenazesine gittim, kaldırdımdı. O da öylece Hakk’ın rahmetine kavuştu.